

วงศาวิทยาสื่อภาคประชาชน : บทสำรวจว่าด้วยการดำรงอยู่และบทบาท ของสื่อนอกขนบ

สมัชชา นิลปัทม์¹⁰

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษา ทบทวน ความหมาย การดำรงอยู่และบทบาทของสื่อภาคประชาชน ด้วยการศึกษาดูเอกสาร โดยพบว่าสื่อภาคประชาชนถือกำเนิดขึ้นมาในห้วงของการถกเถียงว่าด้วยสภาวะอสมดุล (Asymmetric Flow of Information) ของข่าวสารโลก มีบทบาทในฐานะของเครื่องมือของการคัดง้างกับแนวความคิดความเชื่อหลักของสังคม (hegemonic belief) ผ่านกรอบการมองในลักษณะคู่ตรงกันข้ามกับสื่อกระแสหลัก ทั้งนี้พบวงศาวิทยาสองสายตระกูลที่สำคัญก็คือ “สื่อทางเลือก” (Alternative Media) กับ “สื่อภาคประชาชน (People's Media) ซึ่งทำให้บทบาทของภาคประชาชนโดดเด่นขึ้นในฐานะของตัวแสดงทางการเมืองที่จะช่วยเสริมพลังให้มีอำนาจในการต่อรองในทางการเมือง

คำสำคัญ: สื่อภาคประชาชน สื่อพลเมือง สื่อทางเลือก การเมือง ภาคประชาชน
วงศาวิทยา

¹⁰ อาจารย์สาขาวิชานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

Genealogy of People's media : The Reviews existence and Roles of non - conventional media

Abstract

This article seeks to reviews and find the meaning, existence and roles of People's media by document analysis. The result of the study found the People's media emerging under debate of Asymmetric world's flow of Information contexts. The roles of People's media as the mechanism to counter the hegemonic belief through binary opposition with the main stream media. The genealogy found the two lines are "Alternative Media" and "People's Media" that emphasize the roles of People's sector are outstanding as the political actor for empowerment to negotiation in political space.

Keywords: People media, Citizen media, Alternative media, People politic, Genealogy

บทนำ

ภายใต้ตรรกะแบบทุนนิยมที่มุ่งหวังผลกำไรสูงสุดเป็นสำคัญ สื่อมวลชนกระแสหลัก ถูกตั้งคำถามและวิพากษ์วิจารณ์มาโดยตลอดโดยเฉพาะจากกลุ่มสำนักคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง นอกจากนี้ยังเกิดการก่อรูปของการสื่อสารรูปแบบใหม่ๆ เพื่อที่จะต่อสู้ต่อรองกับภาวะดังกล่าว อย่างสื่อกระแสรองหรือ “สื่อทางเลือก” (Alternative Media) และยังพบการแตกแขนงเป็นสาขาย่อยแยกย่อยออกไปอีกหลายสกุลแนวคิด เช่น สื่อภาคประชาชน สื่อภาคพลเมือง สื่อประชาสังคม สื่อฝ่ายซ้าย ฯลฯ ความหลากหลายเช่นนี้นำมาสู่การตั้งคำถามถึงการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ของสื่อ นอกขอบเหล่านี้ โดยบทความนี้มีจุดเน้นไปที่การสำรวจตัวสื่อทางเลือกที่เรียกว่า “สื่อภาคประชาชน” โดยมีความมุ่งหมายในการศึกษาความหมาย ดำรงอยู่และบทบาทของสื่อภาคประชาชน โดยการอธิบายนี้จะแบ่งออกเป็น 3 ส่วนหลักคือ 1) กำเนิดและความหมายของสื่อภาคประชาชน 2) พัฒนาการและสายตระกูลของสื่อภาคประชาชน และ 3) กรณีศึกษา บทบาทประสบการณ์ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ โดยมีรายละเอียดของแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

กำเนิดสื่อทางเลือก

ในห้วงทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา บริบทของสงครามเย็นและกระแสของการพัฒนาในประเทศโลกที่สามเป็นประเด็นอภิปรายอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะเรื่องความเหลื่อมล้ำระหว่างประเทศที่พัฒนาแล้วกับประเทศด้อยพัฒนา รวมถึงระบบของข้อมูลข่าวสารระหว่างประเทศโลกที่หนึ่งกับประเทศโลกที่สามนั้นเป็นไปอย่างขาดความสมดุล จนนำมาสู่แนวคิดเรื่องการส่งเสริมประชาธิปไตยทางการสื่อสาร เพื่อสร้างระเบียบของข้อมูลข่าวสารโลกเสียใหม่ (New World Information and Communication Order: NWICO) ดังระบุอยู่ในเอกสารของ “คณะกรรมการศึกษาปัญหาด้านการสื่อสารระหว่างประเทศ” (International Commission for the Study of Communication Problems) ของยูเนสโก ที่รู้จักกันดีในนาม “รายงานแม็กไบรด์” (MacBride report) ในปี 1981 (Rodriquez, 2001) อิทธิพลของรายงานชิ้นนี้ส่งผลหลายด้านโดยเฉพาะกลุ่มองค์กรเคลื่อนไหวระดับรากหญ้าประเทศในแถบละตินอเมริกา ได้วิพากษ์ประเทศศูนย์กลางตามแนวคิดระบบโลก (World System) ที่มองว่าสื่อยักษ์ใหญ่ก็ต่างกระจุกตัวอยู่แต่ในประเทศที่พัฒนาแล้ว การสร้างสมดุลของข่าวสารใหม่จึงต้องมาจากประเทศชายขอบทั้งหลายเพื่อคัดล้างและถ่วงดุลข่าวสารกับ

โลกที่พัฒนาแล้วเสียใหม่ผ่านสื่อที่เป็นทางเลือก (Alternative) โดยกลุ่มคนเหล่านี้เอง (Rodriquez, 2001)

สื่อทางเลือก (Alternative media)

การนิยามความหมายของสื่อทางเลือกนั้นวางอยู่บนหลักการพื้นฐานของการให้ความหมายของคู่ตรงกันข้ามกับสื่อกระแสหลัก (mainstream media) อย่างหลีกเลี่ยงเสียไม่ได้คำว่า “สื่อทางเลือก” (alternative media) จึงมีความหมายที่กว้างขวางครอบคลุมในการสื่อสารรูปแบบอื่นๆ ที่แตกต่างจากสื่อกระแสหลักเป็นสำคัญครอบคลุมไปถึงสื่อที่ให้ข้อมูลข่าวสารในหลากหลายรูปแบบ แต่ก็ยังมีลักษณะของการผลิตและแพร่กระจายที่แตกต่างจากสื่อกระแสหลัก รวมถึงรูปแบบการจัดองค์กรที่จัดระบบขนาดเล็ก เป็นอิสระและไม่มีระบบโครงสร้างทางองค์กรที่ซับซ้อน ไม่แสวงหาผลกำไร แต่ทำหน้าที่พิทักษ์และปกป้อง ผลประโยชน์ของกลุ่มผลประโยชน์เฉพาะ เช่น กลุ่มชุมชน กลุ่มวัฒนธรรมย่อยหรือกลุ่มการเมือง ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการต่อสู้ของกลุ่มที่ถูกปล่อยปละละเลย กลุ่มที่ถูกกดขี่และกลุ่มชายขอบ ที่มักถูกละเลยจากสื่อกระแสหลัก

ความหมายของคำว่า “ทางเลือก” ยังใช้ในความหมายที่ครอบคลุมไปถึง “สื่อชุมชน” ที่เคยมีฐานอยู่ในชุมชน ตัวอย่างการศึกษา “จดหมายข่าว” (newsletters) ที่ตีพิมพ์ขึ้นในเมืองของอังกฤษในยุค 1970 มีเป้าหมายท้าทายต่ออำนาจของท้องถิ่นและสืบค้นการคอร์รัปชัน โดยแมกกาซีนชุดนี้ผลิตขึ้นมาโดยกลุ่มเฟมินิสต์ โดยมีตัวอย่างเช่น Spare Rib เป็นต้น ผู้เชี่ยวชาญที่ศึกษาเรื่องนี้อย่าง Chis Atton (2002) ได้จัดประเภทของ “สื่อทางเลือก” (alternative media) และ “สื่อพวกฝ่ายซ้าย” (radical media) เหล่านี้เน้นการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากถึงโคน เขาได้อธิบายองค์ประกอบของสื่อประเภทนี้ว่า มีความโน้มเอียงไปในทางการเมือง สังคม วัฒนธรรมค่อนข้างมาก โดยมีการรื้อถอนกระบวนการความเป็นมืออาชีพ (de-professionalization) ที่คุ้นเคยกันในแวดวงวารสารศาสตร์ อาทิ การใช้อาสาสมัครมาร่วมทำงาน ให้ผู้อ่านแปรบทบาทมาเป็นผู้เขียนเรื่องราว สร้างระบบเครือข่ายเพื่อสร้างเนื้อหาาร่วมกัน ซึ่งเป็นการปรับโครงสร้างความสัมพันธ์เข้ามาสู่แนวราบระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร ซึ่งแตกต่างจากสื่อกระแสหลักที่ยังมีโครงสร้างความสัมพันธ์อยู่ในระดับแนวตั้ง คริส แอตตัน (Chis Atton) ยังได้อ้างประเด็นของจอห์น ฟิส (John Fiske) นักวิชาการ

ผู้เชี่ยวชาญด้านโทรทัศน์ศึกษาและวัฒนธรรมได้ยืนยันว่า “สื่อทางเลือก” นั้นทำหน้าที่แพร่กระจายข่าวสารและให้การศึกษาแก่ชนชั้นกลางได้ดีไม่ด้อยไปกว่าสื่อกระแสหลักและบางครั้งรูปแบบการนำเสนอที่หวือหวายังกลายเป็น “แฟชั่น” สำหรับชนชั้นดังกล่าวอีกด้วย (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2550)

เพื่อจะทำความเข้าใจการดำรงอยู่ของถ้อยคำและความหมายของสื่อทางเลือก เมื่อสืบค้นความหมายในหนังสือ Oxford dictionary of media and communication (2011) ก็พบความหมายของ “สื่อทางเลือก” (alternative media) ใน 3 ลักษณะคือ 1) อธิบายว่ามีคำที่ใกล้เคียงกันอยู่ 3 คำที่ใช้แทนกันก็คือ “สื่อชุมชน” (community) “สื่อทางเลือก” (alternative media) “สื่อใต้ดิน” (underground media) และคำว่า “สื่อ” นั้น สามารถใช้คำว่า “media” กับ “press” แทนกันได้ โดยให้ความหมายของถ้อยคำดังกล่าวว่า หมายถึง รูปของสื่อที่ไม่ใช่สื่อกระแสหลัก เช่น กราฟิติ ละครข้างถนน แผ่นพับจดหมายข่าวชุมชน โดยเฉพาะเมื่อชนกลุ่มน้อยหยิบมาใช้มาเป็นเครื่องมือในฐานะปฏิบัติการ เพื่อการต่อสู้รณรงค์ในประเด็นการเคลื่อนไหวเฉพาะเรื่อง 2) สื่อฝ่ายซ้าย (radical media, press) อธิบายว่าหมายถึง

สื่อนิตยสาร สถานีวิทยุ หรือสื่อออนไลน์ที่ได้เป็นรูปแบบองค์กรสื่ออย่างเป็นทางการ หากแต่ทำหน้าที่แจกจ่ายข่าวสารทางการเมืองที่ถูกละเลยหรือไม่ได้ถูกกล่าวถึงในพื้นที่ของสื่อกระแสหลัก 3) ความหมายนัยทางพาณิชย์ โดยเฉพาะสื่ออย่างภาพยนตร์ เพลงและงานเขียน ที่มีรูปแบบและเนื้อหาแตกต่างไปจากสื่อกระแสหลัก โดยมีเนื้อหาเชิงท้าทายหรือแสดงออกผ่านค่านิยมที่แตกต่างไปจากแนวความคิดร่วมในสังคม

รุจน์ โกมลบุตร (2558) ให้ข้อสังเกตผ่านแง่มุมเศรษฐกิจการเมืองของการเกิดขึ้นของสื่อทางเลือกว่า เป็นเพราะระบบการสื่อสารมวลชนสมัยใหม่ผ่านการถูกวิพากษ์และท้าทายอย่างหนักหน่วงว่าเป็นทั้งผู้สนับสนุนลัทธิทุนนิยมและเอื้อต่อการธำรงรักษาสถานะอำนาจรัฐของผู้เข้ามามีอำนาจรัฐบางกลุ่มมากกว่าเพื่อประโยชน์สาธารณะและผู้คนสามัญภายใต้เงื่อนไขของระบบตลาดเช่นนี้

“ผู้รับสารจะถูก “ขาย” ให้แก่บริษัทโฆษณาเพื่อแลกกับการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารในราคาที่ “ถูกลง” หรือ “ฟรี” แต่ข้อมูลข่าวสารนั้นก็จะถูกออกแบบมาให้มีลักษณะที่เอาใจรสนิยมของตลาดหรือผู้รับสารส่วนใหญ่ ทำให้

ละเลยรสนิยมของผู้รับสารบางกลุ่ม ขณะเดียวกันข้อมูลข่าวสารดังกล่าวก็มักไม่วิพากษ์วิจารณ์ผู้มีอำนาจรัฐ” (รุจน์ โกมลบุตร, 2558)

รุจน์ ยังย้ำว่าเนื่องจากผู้กุมอำนาจรัฐมักแสวงหาช่องทางทางการแทรกแซงเนื้อหาเพื่อเบี่ยงเบนมิให้ข่าวสารเป็นภัยต่อความมั่นคงของรัฐเอง การประชาสัมพันธ์กิจกรรมของรัฐจึงมีความสำคัญด้วยเหตุนี้รูปแบบการข้างต้นชี้ให้เห็นว่า ระบบการสื่อสารมวลชนเพียงอย่างเดียวยังไม่อาจสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ โดยอาจถูกปิดบังข้อมูลข่าวสาร ไม่ได้รับข้อมูลที่ต้องการเพื่อการตัดสินใจในการมีชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง การจะมีส่วนร่วมของผู้รับสารกับสื่อมวลชนแทบเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นไม่ได้ ผู้รับสารจึงเป็นเพียงผู้รับสารภายใต้อุดมการณ์บริโภคนิยมเท่านั้น (รุจน์ โกมลบุตร, 2558) ช่องว่างที่เกิดขึ้นในระบบการสื่อสารมวลชนนี้ นำไปสู่ความพยายามที่จะหา “ทางเลือก” ใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้น ความพยายามที่จะไปให้พ้นเสียจากสื่อมวลชนในระบบตลาด อันเอื้อต่อการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะที่มีคุณภาพ รวมถึงข้อมูลข่าวสารที่เอื้อต่อการตัดสินใจของประชาชนที่ถูกต้อง และไปไกลถึงสามารถวิพากษ์วิจารณ์ผู้อำนาจและ

รัฐบาลได้อย่างเต็มที่และภายใต้เงินทุนและทรัพยากรอันจำกัด

นอกจากนี้สื่อทางเลือกยังได้สะท้อนกระบวนการทัศน์ใหม่ของการสื่อสารที่เปลี่ยนไปที่แต่เดิมเน้นการสื่อสารจากบนลงสู่ล่างมาสู่การสื่อสารในระดับแนวราบ รวมทั้งมีการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม (participatory communication) ที่เปิดพื้นที่ของการสื่อสารออกไปอย่างกว้างขวาง จัดวางมุมมองต่อผู้รับสารเสียใหม่ จากเดิมที่มองว่าเป็นผู้รับที่เฉยชา (passive audience) มาสู่ “พลเมือง” (citizen) ที่มีสิทธิและอำนาจในการสื่อสาร (Servaes, อ้างถึงใน อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2550) อย่างไรก็ตามกระบวนการทัศน์เหล่านี้มิได้หยุดยั้งโดยไร้ที่มาในอากาศ หากแต่เกิดมาจากวิกฤติระบบเสรีนิยมที่ระบบการสื่อสารมวลชนถูกครอบงำจากระบบทุนจนประเด็น “ความหลากหลาย” และ “พหุนิยม” ขาดหายไปจากพื้นที่ของสื่อกระแสหลัก จนก่อให้เกิดแรงขับไปสู่ขบวนการต่อต้านโลกาภิวัตน์และขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ตามมา (Servaes, อ้างถึงใน อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2550)

จากเหตุปัจจัยที่กล่าวมาจึงถืออย่างยิ่งต่อการบ่มเพาะ “สื่อทางเลือก” ให้เติบโต เนื่องจากเป็นปฏิกิริยาการขาดพื้นที่ของการวิพากษ์วิจารณ์และความคิดเห็นแตกต่าง การถูกละเลยและไม่ปรากฏขึ้นในสื่อกระแสหลัก ดังนั้นการจะเข้าใจ “สื่อทางเลือก” ในเบื้องต้นจึงถูกให้ความหมายผ่านการเทียบเคียงผ่านความแตกต่างจากสื่อกระแสหลักเป็นสำคัญ แต่กระนั้นก็มีข้อวิจารณ์การใช้แนวทางอธิบายเช่นนี้ว่า ไม่สามารถที่จะสะท้อนอัตลักษณ์ที่แท้จริงต่อสื่อทางเลือกได้ โดยพอจะสามารถเปรียบเทียบได้ดังนี้ (Servaes, อ้างถึงใน อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2550)

เนื้อหาสนับสนุนข้อความใหญ่ของสังคม	เนื้อหาขัดแย้ง ต่อต้านข้อความใหญ่ของสังคม
การจัดองค์กร/ขนาด	
มีโครงสร้างและกระบวนการทำงานจากบนสู่ล่าง	มีขนาดเล็ก จัดรูปองค์กรแบบสหกรณ์/ มูลนิธิ
	มีโครงสร้างและกระบวนการแบบประชาธิปไตย
ความเป็นมืออาชีพ	
เจ้าหน้าที่เป็นนักสื่อสารมวลชน ทำงานแบบมืออาชีพ	เป็นได้ทั้งมืออาชีพและอาสาสมัคร
ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร	
ผู้ซื้อกับผู้บริโภค	มีส่วนร่วม เป็นเจ้าของ เป็นสมาชิก เป็นผู้ร่วมผลิต

การทำความเข้าใจความหมายสื่อทางเลือกแม้จะเห็นได้จากการเปรียบเทียบความหมายของสิ่งที่มีอยู่เดิมคือสื่อกระแสหลักกับความหมายของแนวคิดใหม่อย่างสื่อทางเลือก จะช่วยให้เราทำความเข้าใจลึกซึ้งในหลายประเด็นก็ตาม แต่กระนั้น คเลเม็นเซีย โรดริเกซ (Clemencia Rodriguez) กลับมีข้อเสนอว่าจะต้องก้าวให้พ้นจากข้อจำกัดในการมองสื่อแบบสองขั้ว คือสื่อทางเลือกที่อยู่ตรงข้ามกับสื่อกระแสหลัก ที่สื่อหนึ่งดูมีอำนาจ ขณะที่อีกสื่อดูราวกับไร้อำนาจ ในประเด็นนี้เธอจึงเลือกที่จะเสนอคำว่า “สื่อพลเมือง” (citizen's media) เพื่อก้าวล้าไปจากกรอบความหมายเดิมที่เน้นศักยภาพของมนุษย์ในฐานะ “ผู้กระทำการ” (agency) ซึ่งจะได้อภิปรายในประเด็นดังกล่าวต่อไป

สื่อพลเมือง (Citizen Media) และวารสารศาสตร์พลเมือง (Citizen Journalism)

การพัฒนาของเทคโนโลยีการสื่อสารและการกำเนิดของเครือข่ายอินเทอร์เน็ตทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในวงการวารสารศาสตร์และระบบการสื่อสารโลก คือการเปลี่ยนบทบาทของประชาชน - พลเมืองจากผู้รับสารผ่านสื่อกระแสหลักมาเป็นผู้ผลิตหรือผู้ส่งข้อมูลข่าวสารในสื่อทางเลือกยุคออนไลน์ได้เองอย่างรวดเร็วและมีเหตุการณ์สำคัญหรือที่ผู้สื่อข่าวอาชีพไม่สามารถเข้าถึงพื้นที่เกิดเหตุได้ การบอกเล่าและเผยแพร่ภาพเหตุการณ์เหล่านั้นจากสื่อพลเมืองกลายเป็นกระบวนการวารสารศาสตร์ใหม่ไปโดยที่ถูกรู้จักกันว่า “วารสารศาสตร์พลเมือง” (citizen journalism) (ธัญญา จันทร์ตรง, 2556)

แต่ปัจจัยเร่งที่สำคัญในห้วงทศวรรษ 2550 - 2560 ก็คือการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีช่องทางในการสื่อสาร (platform) จากการพัฒนาจากเทคโนโลยีการสื่อสารยุค 1.0 มาสู่ ยุค 2.0 ที่ออกแบบมาเพื่อรองรับการสื่อสารแบบสองทาง (2 ways Communication) โดยเฉพาะซึ่งเอื้อต่อผู้รับสารอย่างมากในการที่จะสร้างสรรค์และพัฒนาเนื้อหาสารขึ้นมาได้ด้วยตนเอง (user

generate content : UGC) หรือ ผู้บริโภคสร้างเนื้อหาด้วยตนเอง (consumer-generate media: CGM) โดยมีแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์รองรับอยู่อย่างหลากหลาย จึงเอื้อให้เกิดการร่วมมือกันระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร (collaborative) มากขึ้นอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ซึ่งยังผลให้การสื่อสารในภาคพลเมือง (citizen reporter) เป็นกระแสความนิยมไปทั่วโลก (ธัญญา จันทร์ตรง, 2556)

Coleman (1997, อ้างถึงใน พิงรอรจ รามสูต รัตนันท์, 2547) ได้อธิบายว่า “วารสารศาสตร์พลเมือง” (citizen journalism) มีคำที่ใช้เรียกได้หลากหลายแตกต่างกันไปตามบริบท อาทิ วารสารศาสตร์สาธารณะ (public journalism) สื่อพลเมือง (civic journalism) วารสารศาสตร์ชุมชนใหม่ (public service journalism) วารสารศาสตร์เพื่อชุมชน (communitarian journalism) วารสารศาสตร์รากหญ้า (grassroots journalism) วารสารศาสตร์แบบมีส่วนร่วม (participatory journalism) นักข่าวพลเมือง (citizen reporters) และอื่นๆ ส่วนการให้คำนิยามจริงๆ แล้ว ยังไม่พบข้อสรุปที่แน่ชัด แต่จากการศึกษาของกลุ่มนักวิชาการ นักคิด นักเขียน และนักวิชาชีพด้านสื่อในต่างประเทศที่พอจะ

ประมวลได้ดังนี้

Bowman and Willis (2003) ผู้เขียนหนังสือ “We Media : How Audiences are shaping the future of news and information” ได้ให้นิยามของวารสารศาสตร์แบบมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การแสดงออกของพลเมืองหรือกลุ่มพลเมืองที่มีบทบาทในการเป็นผู้รวบรวม รายงาน วิเคราะห์ แพร่กระจายข้อมูลข่าวสาร โดยมีเป้าหมายคือ การมีส่วนร่วมในการนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นอิสระ เชื่อถือได้มีความถูกต้อง แพร่กระจายในวงกว้าง และเกี่ยวข้องกับความเป็นประชาธิปไตย”

Glasser (1997, อ้างถึงใน ัญญา จันทรวง, 2556) นักเขียนและนักวิชาการสื่อ ให้นิยามไว้ว่า “วารสารศาสตร์พลเมือง คือ ประชาชนทั่วๆ ไปที่ไม่ได้ผ่านการฝึกฝนให้เป็นนักข่าวมืออาชีพ แต่สามารถใช้เครื่องมืออุปกรณ์ เทคโนโลยีอันทันสมัยรวมถึงการใช้อินเทอร์เน็ตในการสร้างสรรค์โต้แย้ง หรือตรวจสอบข้อมูลของสื่อด้วยตัวเองและร่วมกับผู้อื่น...”

ในหนังสือ Oxford dictionary of media and communication (2011) ระบุถึง วารสารศาสตร์พลเมือง (citizen Journalism) ว่าหมายถึงการรายงานข่าวและเผยแพร่ข้อมูลโดยปัจเจกบุคคล ไม่ใช่

สื่อมวลชนกระแสหลักและสถาบันการสื่อสารมวลชน ขณะที่ หนังสือ Key concepts in Journalism Studies (2005) กล่าวถึงในหมวดคำว่า “วารสารศาสตร์สาธารณะ” (public journalism) และ “วารสารศาสตร์ประชาสังคม” (civic journalism) อธิบายว่าได้ถือกำเนิดมาในสหรัฐอเมริกาช่วงปี 1988 ในห้วงเวลาของการเลือกตั้งประธานาธิบดี กลุ่มนักวิชาการและวิชาชีพวารสารศาสตร์ได้พยายามที่จะหาสไตล์ของการรายงานข่าวรูปแบบใหม่นี้ผ่านความเป็นพลเมืองและระบอบประชาธิปไตย แนวคิด “วารสารศาสตร์สาธารณะ” นั้นให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งสามารถทำหน้าที่ในการสนับสนุน ส่งเสริมคุณภาพชีวิตของพลเมือง

เมื่อพิจารณาจุดร่วมของการนิยามแนวคิดนี้ก็คือ การรายงานเรื่องราวของพลเมืองและผู้คนสามัญ รวมไปถึงมุมมองทางการเมืองของผู้ในระดับท้องถิ่น ซึ่งมีความแตกต่างอย่างมากกับการรายงานของสื่อกระแสหลัก ทั้งยังทำหน้าที่เป็น “พื้นที่สาธารณะ” ในการรวบรวมข้อถกเถียงของสังคมที่จะช่วยยืนยันและแก้ไขปัญหาสาธารณะ

ความคลุมเครือหลายประการในการระบุของสื่อภาคประชาชนที่ผู้เขียน

กำลังสนใจนี้ มีข้อสังเกตที่น่าสนใจหลายประการ โดยเฉพาะข้อสังเกต จาก พิงรอม รามสูตร วรรณะนันท์ (2547) พยายามที่จะหาคำจำกัดความของสื่อภาคประชาชน (ในขณะนั้น) ผ่านข้อมูลวิชาการหลายฐาน ทำการสืบค้นคำสำคัญ (keyword) และหัวข้อเรื่อง (subject) แต่กลับไม่พบข้อมูลในฐานะ “สื่อ” (media) แต่กลับพบคำว่า “วารสารศาสตร์ภาคประชาชน” (civic journalism) อย่างแพร่หลาย พิงรอม พบว่ามีถ้อยคำที่ใช้ทดแทนกันสองคำก็คือ “civic” และ “public” สิ่งนี้สะท้อนว่า ข้อยูติของนักวิชาการต่อคำว่าสื่อภาคประชาชนนั้น ยังไม่ได้แพร่หลายนักเมื่อเทียบกับสื่อทางเลือกและสื่อชุมชน (Rosen, 1996 อ้างถึงใน Glasser, T.L. (Ed.), 1999) ขณะที่ Coleman (1997, อ้างถึงในพิงรอม, 2547) พบว่ามีคำหลายคำที่ใช้เรียกหนังสือพิมพ์ภาคประชาชน อย่างเช่น public journalism บ้างก็ใช้คำว่า civic media เพื่ออธิบายกิจกรรมที่นักหนังสือพิมพ์ชนิดนี้ปฏิบัติ นอกจากนี้ยังใช้อีกหลายชื่อ เช่น “The new community journalism” หรือ “Public service journalism” และ “communitarian journalism” ทั้งนี้ Rosen ในฐานะของผู้บุกเบิกและพัฒนาทฤษฎี public journalism theory ระบุว่า หนังสือพิมพ์ต้องสวมบทบาทหลักในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับภาคประชาชน สร้างเสริมการ

ถกเถียงประเด็นสาธารณะ และสร้างความกระตือรือร้นให้กับภาคพลเมือง

ขณะที่ความเห็นของ พรชสาสิริ ภูหลาบ เสนอไว้ในบทความเรื่อง Communication to mass on cyber space : Freedom of Expression and content Regulation on the Internet (2007) อธิบายความแตกต่างระหว่าง citizen journalism กับ civic journalism ก็คือ

citizen journalism นั้นเติบโตมาพร้อมกับการขยายตัวของเทคโนโลยีดิจิทัล โดยเฉพาะการเติบโตของสมาร์ตโฟน สิ่งนี้เอื้ออย่างยิ่งให้ผู้คนธรรมดาสามัญเข้ามาส่วนร่วมในการทำงานของห้องข่าวของนักวิชาชีพ กรณีคลาสสิกที่เห็นพลังของผู้คนธรรมดาเหล่านี้ก็คือ ข่าวการระเบิดในกรุงลอนดอน ในช่วง ปี 2007 ที่เปิดโอกาสให้ผู้คนได้ส่งข่าวสารทั้งข้อความ ภาพและเสียง ร่วมกันรายงานข่าวและทำหน้าที่เป็น **“ประจักษ์พยาน” (witness)** ปรากฏในเวปไซต์ Ohmynews.com ของเกาหลีใต้ แนวคิดนี้ ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการเปิดโอกาสให้ผู้คนธรรมดาได้เข้ามาใช้พื้นที่สื่อกระแสหลัก ทั้งยังได้ยกระดับให้ผู้คนสามัญได้กลายมาเป็น “ตัวแสดง” (actor) ที่สำคัญในพื้นที่ข่าวและพื้นที่สาธารณะ อย่างไรก็ตามยังเป็นความสัมพันธ์กับพื้นที่สาธารณะ ในระดับของปัจเจกเท่านั้น

ขณะที่แนวคิดที่ดูใกล้เคียงกัน ในชื่อภาษาอังกฤษ คือ civic journalism นั้น ไปไกลกว่าแนวคิดก่อนหน้านี้ โดยใส่ใจการสร้างความยั่งยืนของการสร้างพื้นที่ข่าวสารของภาคประชาชน ที่ไม่อาจพบได้ในพื้นที่สื่อกระแสจากองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร แต่สามารถให้พื้นที่ข่าวสารกับภาคประชาสังคมอย่างต่อเนื่อง ทั้งยังมีแนวโน้มจะเป็นกลไกให้องค์กรเคลื่อนไหวทางสังคมด้วย อย่างเว็บไซต์ สำนักข่าวประชาธรรม สำนักข่าวประชาไท เว็บไซต์ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ เป็นต้น เกณฑ์ที่สำคัญในการแยกแยะความแตกต่างก็คือ ลักษณะความเป็น “ปัจเจก” (individual) และ “ความเป็น “องค์กร” (organization) ที่จะชี้ความแตกต่าง ของ citizen journalism กับ civic journalism

อย่างไรก็ตาม ในบรรดานักวิชาการที่ศึกษาสื่อนอกกระแส นั้น Rodriguez (2001, อ้างถึงใน อุบลรัตน์, 2550) ถือได้ว่าเป็นคนแรกๆ ที่เลือกใช้คำว่า “สื่อพลเมือง” (citizen's media) นัยว่าเพื่อเป็นการสะท้อนกระบวนการเปลี่ยนแปลงภายในตัวผู้สื่อสารและชุมชนของผู้สื่อสารในฐานะเจ้าของเรื่องและเจ้าของประเด็นนั้นๆ ความหมายที่โรดริเกซได้ระบุไว้ ได้พาให้ก้าวข้ามพ้นจากกรอบความหมายเดิมที่ผูกไว้แค่การเป็นพลเมืองของรัฐ แต่เธอกลับได้สร้างข้อเสนอ

ที่เน้นหนักไปที่ “ศักยภาพ” ของมนุษย์ในฐานะ “ผู้กระทำการ” (agency) และการเปลี่ยนแปลงความรู้สึกนึกคิดในระดับจิตสำนึกว่า

“สื่อพลเมือง คือ สื่อที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดและบุคลิก (metamorphic transformation) ของบุคคลที่มีส่วนร่วมในสื่อทางเลือก สื่อชุมชน จากเดิมที่เป็นเพียงผู้ที่มีส่วนร่วมของสื่อ ให้กลายเป็นพลเมืองที่กล้าแสดงออกด้วยการกระทำหรือปฏิบัติทางการเมือง (active citizen)” (Rodriquez, 2001 อ้างถึงใน อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2550)

“ดังนั้นแนวความคิดเกี่ยวกับสื่อพลเมือง จึงเป็นเรื่องการเพิ่มพลังอำนาจ (empowerment) การสร้างสำนึกใหม่และการระบือออกของอำนาจที่รวมศูนย์อยู่ โดยกระบวนการเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้เมื่อสมาชิกสังคมหนึ่งๆ ไม่ว่า หญิง ชาย หรือเยาวชน สามารถเข้าถึงสื่อและเข้าไปถือครองเป็นเจ้าของสื่อได้ หมายความว่า ในขณะที่พลเมืองทั้งหลายสร้างรหัสและสัญลักษณ์ทางการสื่อสารและวัฒนธรรมเพื่อยืนยันโลกแห่งความหมายและตั้งชื่อต่างๆ ตามความคิดของตนขึ้นมา ผู้มีส่วนร่วมของสื่อพลเมืองก็กำลังก่อความขัดแย้ง ความสัมพันธ์ทางอำนาจ พวกเขาปฏิบัติการในฐานะเป็นผู้กระทำและ

กลายเป็นผู้สร้างชีวิตและวัฒนธรรมของตน
ในปัจจุบันและอนาคตขึ้นมา” (Rodriquez,
2001 อ้างถึงใน อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2550)

จาก “สื่อทางเลือก” สู่ “สื่อ ภาคประชาชน”

ประเด็นที่ อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์
(2550) ย้ำในประเด็นความหมายของ “สื่อ
พลเมือง” ตามนิยามของโรดริเกซก่อนหน้านี้
ก็คือ การมองสื่อประเภทนี้ในฐานะของ
เครื่องมือหรือกลไกทางการสื่อสารที่มีพลัง
ในการเปลี่ยนแปลงความรู้สึกนึกคิดของ
พลเมือง จนนำไปสู่ปฏิบัติการทางการเมือง
ในฐานะ “ผู้กระทำการ” (Agency) โดยมี
ข้อสังเกตสำคัญของการสื่อสารในรูปแบบ
เช่นนี้ได้ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ในเชิงการ
แปรเปลี่ยน (Transform) รูปลักษณะที่สำคัญ
2 ระดับคือ

1. การเพิ่มอำนาจ (Empowerment)
ให้กับประชาชนในระดับปัจเจกบุคคล ที่
แปรสถานภาพจากผู้รับสารมาเป็นผู้ส่งสาร
แปรสถานภาพของผู้คนที่เฉื่อยชา
(Passive) มาสู่การเป็นพลเมืองผู้
กระตือรือร้น (Active)

2. ในระดับสังคม ที่สื่อเหล่านี้ได้
ปรับความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างผู้ถูก
ปกครองกับผู้ปกครองเสียใหม่ เป็นการเพิ่ม
อำนาจในการสื่อสารให้กับผู้ไร้อำนาจทาง
การเมืองให้สามารถ “ดิสรัป” (disrupt)

ก่อกวนขัดขึ้น ต่อรองต่ออำนาจที่กดผู้คน
สามัญเอาไว้

ซึ่งสองประเด็นข้างต้นได้การ
สะท้อนภาวะความสัมพันธ์ระหว่าง
สถานภาพทางบุคคลกับสังคมการเมือง
และวัฒนธรรม โดยมีภาคประชาชนเป็น
ศูนย์กลางของกระบวนการสื่อสาร (People
oriented) อย่าง สำคัญ เพื่อให้ภาค
ประชาชนจะได้มีศักยภาพในการประกอบ
สร้างโลกทางวัตถุและทางสัญลักษณ์ด้วย
ตนเอง ซึ่งแตกต่างอย่างมากจากระบบ
ประชาธิปไตยแบบตัวแทน (อุบลรัตน์ ศิริยุว
ศักดิ์, 2550) อย่างไรก็ตาม อุบลรัตน์ได้ให้
ข้อสังเกตความแตกต่างผ่านความหมาย
ของคำสองคำที่จะต้องทำความเข้าใจและ
อภิปรายระหว่าง “สื่อภาคพลเมือง”
(Citizens media) กับ “สื่อภาคประชาชน”
(People's media) โดยอธิบายเพิ่มเติมว่า

“สื่อภาคประชาชน” เป็นคำที่ให้
ความหมายในเชิงสิทธิการสื่อสารของ
ประชาชนโดยตรง ในประเด็นที่ครอบคลุม
3 ระดับคือ การมี “เจ้าของ” “การ
ดำเนินการ” และมี “เป้าหมายของการ
สื่อสาร” โดยภาคประชาชน (of the
people, by the people and for the
people: เพื่อ โดย ของประชาชน) โดย
ขยายความต่อว่าสื่อที่อยู่ในกลุ่มที่เรียกว่า
“สื่อประชาชน” มีคุณลักษณะที่โดดเด่นจน

สังเกตได้ก็คือ จะต้องเป็นสื่อขนาดค่อนข้างเล็ก มีอิสระและจะต้องไม่ดำเนินแบบธุรกิจ และไม่ได้ดำเนินการแสวงหากำไร โดยไม่ได้หมายความว่า สื่อที่ไม่มีค่าใช้จ่าย ไม่มีรายได้ แต่ไม่ใช่ว่าการดำเนินการเหมือนธุรกิจ ตั้งองค์กรสื่อ แต่ไม่ทำเพื่อแสวงหากำไร ซึ่งแม้ว่าไม่ได้ทำธุรกิจแต่ก็ต้องมีวิธีการหา รายได้ วิธีใดวิธีหนึ่ง แต่ไม่ใช่แบบการทำ ธุรกิจเหมือนสื่อกระแสหลัก (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2550)

“แฉนี้แล้ว 'People Media' หรือ “สื่อประชาชน” อาจจะมีอยู่ในสถานการณ์ที่เป็นปากเสียงให้ผู้ถูกกดขี่ถูกปิดกั้นได้มากกว่า ขณะคำว่า 'Citizen Media' “สื่อพลเมือง” มีฐานะที่แตกต่างออกไป คือเสียงจากสื่อเหล่านี้ ถือว่าทุกคนต่างเป็นสื่อของพลเมือง หมายความว่า เขาเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้น ว่ามีสิทธิมีฐานะในพลเมืองของประเทศนั้นๆ เพราะฉะนั้นสิทธิที่ได้รับการรับรองชัดเจน ที่ตัวเขาได้รับทราบ สังคม รับทราบ กลุ่มอำนาจรับทราบ สถานภาพ อาจจะดีกว่าพวกที่จะเรียกตัวเองว่า People Media ที่เขาารู้สึกว่าตัวเองถูกปิดกั้น ถูกกดขี่ ที่ไม่ควรพูด ไม่ควรสื่อสาร”

“ขณะที่กลุ่ม Citizen Media จะ สื่อ สาร กับ กลุ่ม คน แล ะ ทำ ห นั ะ ที่ เปลี่ยนแปลงกลุ่มพลเมืองที่ปกติ ที่ค่อนข้าง จะ 'ตั้งรับต่อสถานการณ์ (passive)' ไม่ค่อย

มีส่วนร่วมในทางการเมืองเท่าใดให้ตื่นตัว มีความสนใจและอยากที่จะมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองรูปแบบใดแบบหนึ่งของสังคมในระดับใดระดับที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของเขา ให้กลายเป็น 'พลเมืองที่มีพลัง' Active Citizen ขึ้นมา ถ้าเรามองดู แล้วสื่อพลเมืองเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการเพิ่มอำนาจ (empower) หรือการสร้างพลังอำนาจให้แก่พลเมือง สร้างความสำนึก รู้แล้วก็ไปทำให้อำนาจแตกย่อยออกมา (fragment) ไม่ได้ไปรวมศูนย์ไม่ได้เป็นรวมอำนาจที่มีการเบ็ดเสร็จที่รวมอยู่ในตัวเอง” (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2550)

อย่างไรก็ดีเมื่อพิจารณาความแตกต่างระหว่าง “สื่อประชาชน” (People's Media) กับ “สื่อพลเมือง” (Citizen's Media) ก็พบว่า “สื่อประชาชน” (People Media) ใช้คำที่มีความหมายกว้าง แต่ “สื่อพลเมือง” (Citizen Media) จะเป็นรายบุคคลมันมีความหมายแคบกว่า มีมิติระดับบุคคลรวมถึงกฎหมายในการรองรับสถานะของบุคคลในฐานะของรัฐในฐานะพลเมืองที่มีกฎหมายกำกับด้วย ทั้งยังเป็น “พลเมือง” ที่ “ตื่นรู้” (Active Citizen) ในฐานะสมาชิกที่ตื่นตัวทางการเมืองอีกด้วย

ในแง่มุมมองที่พิจารณามาแล้วข้างต้น จึงเห็นได้ว่า “สื่อประชาชน” (People Media) นั้นครอบคลุมไปสู่บุคคลที่อยู่นอก

กรอบนอกระบบไม่ได้ถูกสังคมรับรองว่าเป็น “พลเมือง” ของสังคมนั้น สื่อประชาชนจะเป็นปากเสียงของคนที่อยู่นอกระบบนอกระแสที่คนส่วนใหญ่ไม่ยอมรับ เช่น คนชายขอบที่ยังไม่ได้รับสถานภาพความเป็นพลเมืองของประเทศ ในกรณีของกลุ่มคนไร้รัฐไร้สัญชาติ ก็สามารถใช้อสื่อในการขับเคลื่อนเพื่อให้รัฐยอมรับสถานภาพความเป็นพลเมือง เป็นต้น

กระนั้นก็ดีหากพิจารณาข้อเสนอของอุบลรัตน์ ก็จะได้พบว่าได้จำแนกความแตกต่างของระบบการสื่อสารลักษณะข้างต้นไว้ 2 แบบใหญ่ๆ เมื่อพิจารณาผ่านเกณฑ์เรื่อง “เป้าหมาย” ของการสื่อสารคือ (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ 2550)

1) **สื่อทางเลือก (Alternative media)** นั้นมีเป้าหมายในการต่อสู้กับอุตสาหกรรมสื่อและผูกขาดของสื่อขนาดใหญ่ จึงมีสื่อที่อยู่ภายใต้ร่มนี้คือ “เพลงทางเลือก” (Alternative music) “หนังทางเลือก” (Alternative movies) สื่ออินดี้ (indy media)

2) **สื่อภาคประชาชน (people's media)** นั้นมีเป้าหมายของการต่อสู้กับการกดขี่และอำนาจที่ไม่ชอบธรรม คือ สื่อฝ่าย

ซ้ายทางเลือก (Radical alternative media) สื่อพลเมือง (Citizen's media) สื่อชุมชน (Community media) สื่อแบบมีส่วนร่วม (Participatory media) สื่อประชาสังคม¹¹ (Civic media) สื่ออิสระ (Media libre) สื่อรากหญ้า (Grassroot media) สื่อประชาธิปไตย (Democratic media) ดังแสดงในตารางที่ 2.2

¹¹ เป็นคำที่ยังไม่มีข้อยุติทางความหมายในบริบทแบบไทย โดยงานของ พิงรอง (2547)

และเซวรงค์ (2543) ต่างใช้คำนี้ โดยให้เรียกว่า “สื่อภาคประชาชน” เช่นกัน

ตารางที่ 2.2 การเปรียบเทียบข้อและสายตระกูลของสื่อทางเลือกกับสื่อภาคประชาชน

สื่อทางเลือก (Alternative media)	สื่อภาคประชาชน (people's media)
“เพลงทางเลือก” (Alternative music) “หนังทางเลือก” (Alternative movies) สื่ออินดี้ (indy media)	สื่อฝ่ายซ้ายทางเลือก (Radical alternative media) สื่อพลเมือง (Citizen media) สื่อชุมชน (Community media) สื่อแบบมีส่วนร่วม (Participatory media) สื่อประชาสังคม (Civic media) สื่ออิสระ (Media libre) สื่อรากหญ้า (Grassroot media) สื่อประชาธิปไตย (Democratic media)

ที่มา : อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (2550)

หากจะพิจารณาตามข้อเสนอของอุบลรัตน์ ก็พบว่าในกรณีของ สื่อภาคประชาชน (people's media) นั้นถือเป็นร่มใหญ่ที่ครอบคลุมความหมายของกลุ่มสื่อที่มีความแตกต่างหลากหลายเหล่านั้นเอาไว้ โดยเฉพาะประเด็นสำคัญที่สร้างความแตกต่างจากสื่อพลเมือง (ซึ่งระยะหลังเราต่างคุ้นเคยกันดีผ่านรายการสื่อพลเมืองของสำนักสื่อสารภาคพลเมือง ของสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส) ก็คือ ความหมายที่ครอบคลุมรวมเอา (Inclusive) บุคคลที่ไม่ใช่พลเมืองของรัฐหรือกลุ่มคนชายขอบที่ไร้สิทธิไร้เสียงมาไว้ในนิยามดังกล่าวด้วย

กรณีศึกษาการสื่อสารภาคประชาชน

บริบทที่สำคัญของการมีและดำรงอยู่ของการสื่อสารภาคประชาชน ก็คือ มุมมองเชิงกระบวนทัศน์ที่เคลื่อนย้าย “อำนาจ” จาก “รัฐ” มาสู่ “ภาคประชาชน” ที่ส่งผลมาสู่การมองในจุดยืนแบบ “ประชาชนเป็นศูนย์กลาง” (People Oriented) ซึ่งทำให้ปรากฏทิศทางการสื่อสารรูปแบบใหม่ๆ ที่เอื้อต่อการเสริมสร้างพลังและความเข้มแข็งของภาคประชาชน ให้มีอำนาจในการต่อสู้ต่อรองในทางการเมืองมากขึ้น โดยมีกรณีศึกษาอย่างย่อดังนี้

ต่างประเทศ

คลิเมนเซีย โรดริเกซ (Clemencia Rodriguze) นักวิชาการ สื่อสารชาวอเมริกันเชื้อสายโคลอมเบีย ผู้บุกเบิกการศึกษาด้านสื่อพลเมือง ที่พยายามทำให้ผู้ชาย ผู้หญิง เด็ก สามารถที่จะเข้าไปเป็นเจ้าของอีกครั้งหนึ่ง (Reclaim) โดยมองว่าเพราะสื่อเคยหลุดมือไปอยู่ในมือคนอื่น เช่น นักวิชาชีพ รัฐและทุน ฯลฯ แล้วอ้างความเป็นเจ้าของ ในขณะที่ตนเองเป็น “พลเมือง” ก็มีสิทธิอันชอบธรรมนั้น ผู้ที่สิทธิในการสื่อสารจึงควรเข้าไป “เวนคืน” (Reclaim) คืนอำนาจและสิทธิการสื่อสารกลับคืนมา โดยสามารถใช้สื่อเล็กๆ อยู่ในมืออยู่แล้วไม่ว่าเป็น สื่อวิทยุชุมชน สื่อออนไลน์ใหม่ๆ มาทำการสื่อสาร (Rodriguez, 2001 อ้างถึงใน อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2550)

โรดริเกซ กล่าวว่า ในระหว่างที่เราสื่อสารนั้น เราสามารถจะใช้สื่อพลเมืองนั้นสร้างวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ผ่านภาษา สื่อพลเมืองจะต้องมีความสามารถที่จะสร้าง “อำนาจ” ผ่านภาษาของการสื่อสาร แล้วก็เรียกสิ่งต่างๆ รอบตัวในภาษาที่เราสร้างสรรคขึ้นมาใหม่ เหมือนกับเราสร้างโลกขึ้นมาใหม่ได้ ข้อเสนอของเธอจึงมีความลึกซึ้งกว่าสิทธิของพลเมืองในการสื่อสารนั้นคือ ความสามารถในการผลิต “วาทกรรม” (discourse) มาได้เอง เพื่อ

สามารถอธิบายให้โลกได้ พูดถึงรอบๆ ตัวเราได้ ในมิติของภาคพลเมืองที่จะสร้างถ้อยคำ สร้างภาษา จินตนาการโลกใหม่ ออกมาได้ด้วยตนเอง ซึ่งโรดริเกซ ยังได้อธิบายว่าสื่อภาคประชาชนหรือสื่อพลเมืองที่สร้างการมีส่วนร่วมของผู้คนอย่างสูง ยังมีศักยภาพในการเข้าไป “แทรกแซง ก่อกวน” (disrupt power relationship) ให้ความสัมพันธ์ทางอำนาจเดิมที่ไม่เท่าเทียมกัน หรือพลังของอำนาจเก่านั้น สามารถสั่นคลอนลงได้จากสื่อเล็กๆ ข้อพิจารณาอันนี้หากลองนำมาขบคิดต่อเหตุการณ์ เช่น การแขวนป้ายผ้าหรือทิ้งใบปลิวของผู้ที่เห็นต่างจากรัฐในจังหวัดชายแดนภาคใต้ การส่งสารในลักษณะนี้ ทำให้ทุกคนกลับไปคิดว่าใครทำ สารหรือข้อความในป้ายผ้าจะบอกใคร บอกทำไม ทำให้เราสงสัยความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสังคมและสงสัยในตัวเราเอง เราจะต้องมองในเรื่องนี้อย่างไร (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2550) โดยเธอชี้ว่าการทำให้คนที่สื่อสารมีโอกาสปฏิบัติการความเป็นมนุษย์ปฎิชนเป็นพลเมือง ที่เป็น Active Citizen ทำให้เขาสามารถแสดงตัวตนและความคิดเห็นของเขาได้ แล้วก็กลับไปสร้าง “สื่อ” ขึ้นมาใหม่สร้าง “โลกสัญญา” ลักษณะใหม่ที่เกิดขึ้นในตัวเขาได้เรื่อยๆ และก็ได้สร้างขึ้นมาใหม่สร้างได้ด้วยตนเอง สร้างโดยชีวิตในปัจจุบันและอนาคต รวมทั้งวัฒนธรรมด้วย ซึ่งการ

นิยมและตีความเช่นนี้ย่อมมีความน่าสนใจ มีประโยชน์ มีความลึกซึ้งในมิติคุณค่าทางการสื่อสารอย่างมาก

กรณีประเทศไทย

กรณีศึกษาสื่อภาคประชาชนที่สำคัญในประเทศไทยก็คือรายการ “นักข่าวพลเมือง” ของสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส โดยจุดเริ่มต้นของนักข่าวพลเมืองของทีวีไทย เกิดจากแนวคิดที่ว่าความเป็น “นักข่าว” ไม่ควรผูกขาดโดยคนในวิชาชีพข่าวเท่านั้น ประชาชนทั่วไปก็สามารถที่จะสะท้อนปัญหาหรือเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชุมชนเหมือนนักข่าวอาชีพได้ (สมเกียรติ จันทรสีมา, การสื่อสารส่วนบุคคล อ้างถึงใน ทอแสงรัศมี ถิณะแก้ว, 2553) โดยความก้าวหน้าของ “สื่อใหม่” ทำให้ประชาชนสามารถเข้าถึงสื่อเหล่านี้ได้ง่ายขึ้น แต่สิ่งที่ทำให้สื่อของชาวบ้านแตกต่างจากการนำเสนอของนักข่าวมืออาชีพ คือ กระบวนการคิดแบบชาวบ้านที่มีฐานคิดจากการดำเนินชีวิต การสื่อสารอย่างเข้าใจง่าย ตรงไปตรงมา ส่งเสริมการสื่อสารภายในชุมชน มีการดึงชาวบ้านเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในทางการเมือง โดยมีช่องทางการสื่อสารของสื่อสาธารณะ มาสนับสนุนเปรียบเหมือนการแลกเปลี่ยนสินค้ากันโดยไม่ต้องผ่านคนกลางส่งเสริมให้ ชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศ

ไทยลุกขึ้นมาเวนคืนอำนาจทางการสื่อสารให้กลับมาสู่มือชาวบ้านและคนตัวเล็กตัวน้อย (สมเกียรติ จันทรสีมา, การสื่อสารส่วนบุคคล อ้างถึงใน ทอแสงรัศมี ถิณะแก้ว, 2553)

งานศึกษาของ ปาจารย์ พวงศรี (2555) คืออีกชิ้นสำคัญที่ได้ทำการศึกษา “การสื่อสารผ่านพื้นที่สาธารณะของคนชายขอบในรายการข่าวพลเมือง สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส” (2555) โดยมีข้อค้นพบจากการศึกษา คือ การออกแบบการสื่อสารและวิธีการสื่อสารของคนชายขอบผ่านพื้นที่สาธารณะทางรายการนักข่าวพลเมือง สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส โดยพบว่า การสื่อสารของคนชายขอบมีลักษณะ “สื่อสารด้วยอำนาจ “แม้ว่าไร้อำนาจ” กล่าวคือนักข่าวพลเมืองแต่ละกลุ่มมีความสามารถในการใช้ความรู้ งานวิจัย หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ทูตทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาดั้งเดิม หยิบยกมานำเสนอผ่านรายการสื่อพลเมือง เพื่อ “ต่อรอง” กับอำนาจอีกด้านหนึ่ง เพื่อให้ได้รับสิทธิทางพลเมือง ต่อสู้กับโครงการพัฒนาและการรุกคืบของโลกาภิวัตน์ โดยอาศัย “การกระทำเชิงภาษา” เป็นเครื่องมือหลักในการต่อสู้ตามแนวคิดของ ฮาเบอร์มาส คือ 1. ใช้ภาษาเพื่อแสดงเหตุผล ข้อเท็จจริงและอ้างสถิติ (Constatives) 2. การใช้ภาษาในรูปแบบการออกคำสั่ง การให้สัญญาเพื่อให้

เกิดผลลัพธ์ตามมา (Regulatives) 3. การใช้ภาษาเพื่อแสดงอารมณ์ความรู้สึก (Avowals) ซึ่งนักข่าวพลเมืองสามารถสามารถปรับใช้กลยุทธ์ได้อย่างลื่นไหล พลิกแพลงตามสถานการณ์และประเด็น การต่อสู้ที่เปลี่ยนไป โดยในแต่ละชิ้นงาน อาจมีการ "กระทำการเชิงภาษา" (speech act) อยู่มากกว่า 1 รูปแบบ

อาจารย์ยังอธิบายปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าสู่พื้นที่สาธารณะและการใช้พื้นที่สาธารณะ ผ่านทางรายการนักข่าวพลเมือง สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอสของนายชอพบว่ามีปัจจัยที่จำเป็น (necessary factor) ในห้วงเวลาที่เหมาะเจาะ ในการเข้าสู่พื้นที่สาธารณะของนายชอพบอยู่ 2 ปัจจัย คือ 1) นโยบายของสถานีไทยพีบีเอส ที่ต้องการสร้างพื้นที่สาธารณะ ซึ่งถือเป็นเงื่อนไขในทางสังคม (Social condition) 2) จิตสำนึกสาธารณะ (Social consciousness) ของนายชอพบ ส่วนปัจจัยพอเพียง (sufficient factor) คือ ลักษณะของนักข่าวพลเมือง มักเป็นกลุ่มชนชั้นนำ (Elite) เป็นกลุ่มคนที่มี "ทุนความรู้" และประสบการณ์ในการต่อสู้ ต่อรอง กับอำนาจรัฐมาอย่างเข้มข้นและต่อเนื่อง สามารถเชื่อมโยงประเด็นท้องถิ่นให้ขยายไปสู่ประเด็นสาธารณะได้ กอปรกับเทคโนโลยีสื่อ อยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านทำให้

ราคาของอุปกรณ์มีราคาถูกลงจนภาคประชาชนสามารถเข้าถึงได้ จนทำให้กลุ่มคนชายขอบสามารถเข้ามาผลิตรายการโทรทัศน์ได้ง่าย

จึงอาจกล่าวได้ว่าการเปิดพื้นที่สาธารณะให้กับคนชายขอบ เช่นนี้คือการจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญในการพลิกบทบาทของคนชายขอบที่เคยเป็นแต่ผู้ชมรายการโทรทัศน์ (receiver) หรือเป็นส่วนหนึ่งของสาร (message) ที่ปรากฏทางหน้าจอโทรทัศน์ มาเป็นผู้ส่งสาร (sender) เต็มตัว ทั้งยังเป็นการเข้ามาสื่อสารในพื้นที่ "สื่อโทรทัศน์" ซึ่งทัศนะของนักเศรษฐศาสตร์การเมืองมองว่าเป็นอาณาเขตของกลุ่มอำนาจในสังคมและกลุ่มชนชั้นกลาง ทั้งนี้ การสื่อสารภาคพลเมืองมีศักยภาพสร้างให้ "ชาวบ้าน" กลายเป็นตัวแสดงทางการเมือง (Political Actor) ที่คนในสังคมต้องติดตามการขับเคลื่อนและซึ่งเท่ากับการสร้างให้ ชาวบ้านมีอำนาจต่อรองในทางการเมือง จึงให้เป็น "ตัวแสดงทางการเมือง" (Political Actor) ได้อย่างไร กระบวนการของการพลิกบทบาทจากผู้รับสารชายขอบและผู้เป็นเคยเป็นส่วนประกอบของเนื้อหาสาร ให้กลายมาเป็น "ผู้ส่งสาร" รวมถึงการทำให้ "ข่าวพลเมือง" กลายเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ ต่อรอง ในหลายระดับ ทั้งในระดับของประเด็นผลประโยชน์ทางชนชั้นที่ตนเอง

สังกัดและการต่อรองกับพื้นที่สาธารณะทางโทรทัศน์โดยใช้ “รหัส” ของการสื่อสารเพื่อทำให้ประเด็นของตนเป็นที่ยอมรับในระดับสาธารณะและพบว่าพื้นที่และเวลาสั้นๆ เพียง 3 นาที ได้กลายเป็น “พื้นที่สาธารณะเพื่อการต่อกร” (a counter public sphere) ของกลุ่มคนเล็กคนน้อยในสังคมท่ามกลางช่วงเวลาหลักในสื่อหลักที่เป็นอาณาบริเวณของชนชั้นกลาง ได้รับรู้ปัญหาของพวกเขาจากการปลั่งเสียงและถ่ายทอดจากตัวเขาเอง

สรุป

สื่อภาคประชาชน ถือกำเนิดขึ้นมาในห้วงของการถกเถียงว่าด้วยสภาวะอสมมาตร (Asymmetric Flow of Information) ของข่าวสารโลก ในฐานะของกลไกผลิตข้อมูลข่าวสารในทิศทางตรงกันข้าม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- ทอแสงรัศมี ถีตะแก้ว. (2553). **บทบาทขององค์กรกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทยในการสร้างพื้นที่สาธารณะทางการเมืองผ่านรายการเวทีสาธารณะและนักข่าวพลเมือง**. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาบริหารธุรกิจ]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธัญญา จันทร์ตรง. (2556). **นักข่าวพลเมืองกับการใช้สื่อออนไลน์ในการขับเคลื่อนด้านสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย**. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาบริหารธุรกิจ]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปาจารย์ พวงศรี. (2555). **การสื่อสารผ่านพื้นที่สาธารณะของคนชายขอบในรายการข่าวพลเมือง สถานีโทรทัศน์ ไทยพีบีเอส**. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาบริหารธุรกิจ]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

(counter flow of information) เพื่อคัดจางกับแนว *ความคิดความเชื่อหลักของสังคม* (hegemonic belief) โดยสื่อภาคประชาชนมีในสองสายตระกูลที่สำคัญก็คือ “สื่อทางเลือก” (Alternative Media) กับ “สื่อภาคประชาชน” (People’s Media) แม้มีความแตกต่างหลายประการในรายละเอียด โดยเฉพาะเรื่องของ “เป้าหมาย” แต่กระนั้นก็ดี สื่อภาคประชาชนยังเชื่อมโยงกับกระบวนการทัศน์ทางการเมืองและอำนาจที่เคลื่อนย้ายจากชนชั้นนำมาสู่ภาคประชาชน ที่ทำให้บทบาทของภาคประชาชนโดดเด่นขึ้นในฐานะของตัวแสดงทางการเมืองที่จะช่วยเสริมพลังในการต่อรองในทางการเมือง ทั้งยังเป็นกลไกหนึ่งที่สำคัญของ “การเมืองภาคประชาชน” อีกด้วย

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พิรงรอง รามสูต รัตนันท์ (2547). **สื่อภาคประชาชน** (รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการ
การปฏิรูปสื่อ : กำกับเนื้อหาโดยรัฐ การกำกับดูแลตนเองและสื่อภาคประชาชน).
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

รุจน์ โกมลบุตร. (2558). **สื่อทางเลือก**. ใน สมสุข หินวิมาน (บ.ก.), **ธุรกิจสื่อสารมวลชน** (น.
576-594). สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์. (2550). **สื่อและสิทธิการสื่อสารของประชาชนฟิลิปปินส์**. โครงการ
จัดพิมพ์คปไฟ

ภาษาอังกฤษ

Atton, C (2002). **Alternative Media**. (1st ed.). Sage

Bowman, S. and Willis, C. (2003) “We Media : How Audiences are shaping the future
of news and information”. The American Press Institute.

https://www.hypergene.net/wemedia/download/we_media.pdf

Chanler, D. and Munday, R. (2011) **Oxford dictionary of media and communication**. (1st
ed.). Oxford University Press

Franklin, B. , Hamer, M. , Hanna, M. , Kinsey, M. & Richardson, J, E. (2005). **Key
concepts in Journalism Studies**. Sage

Glasser, T.L. (1999). **The idea of public journalism**. (1st ed.). Guilford Press.

Kularb, P (2007) **Communication to mass on cyber space : Freedom of Expression
and content Regulation on the Internet**. in Chavarong Limpattamapanee
and Arnaud Leveau. (Eds.) , **STATE AND MEDIA IN THAILAND DURING
POLITICAL TRANSITION** (pp. 25 - 46).

<https://books.openedition.org/irasec/385?lang=en>

Rodriquez, C. (2001) *Fissure in the mediascape : an international study of citizens's media*. (1st ed.). The Hampton Press.

Rodriquez, C (2011) *Citizens' media against armed conflict : disrupting violence in Colombia*. (1st ed.). University of Minnesota.